

Х. М. Притула, М. А. Бас-Юрчишин, Ю. Р. Злидник, В. Є. Крупін

Формування пріоритетних напрямів розвитку прикордонних сільських територій Львівської області

Обґрунтовано важливість диференційованого підходу до дослідження та визначення пріоритетних напрямів розвитку сільських територій регіону. Здійснено класифікацію сільських територій Львівської області в розрізі районів за критеріями природно-кліматичного районування та просторового розміщення. Висвітлено особливості соціально-економічного розвитку прикордонних сільських територій Львівщини, визначено основні проблеми та запропоновано пріоритетні напрями їх розвитку.

Ключові слова: соціально-економічний розвиток сільських територій, прикордонні сільські території, сільське господарство.

Постановка проблеми. Сільська територія здебільшого розглядається як територія, розміщена поза межами міських поселень. Залежно від місця розташування, віддаленості від обласних чи районних центрів, набору ресурсів території, існують різні види сільських територій з різними потребами. Це вимагає розробки особливих заходів для кожної конкретної території, які базуватимуться на системних оцінках рівня її розвитку та інвестиційної привабливості.

Відсутність диференційованого підходу до розвитку сільських територій призвело до превалювання аграрної складової в сільській економіці, часто нераціонального розміщення продуктивних сил, занепаду соціально-побутової інфраструктури та загострення демографічної ситуації на територіях.

Зважаючи на неоднорідність у розвитку сільських територій необхідність диференційованого підходу до планування їх стійкого розвитку не викликає сумніву. На думку І. В. Міщенко, такий підхід дозволить, по-перше, виявити особливості розвитку різних типів територій, їх слабкі та сильні сторони [1]. По-друге, визначитися з індивідуальним набором інструментів територіального розвитку, який найбільше підходить для тої чи іншої території. По-третє, з врахуванням специфіки територій визначити пріоритетні заходи щодо розвитку території для досягнення стійкості розвитку села. Крім того, такий підхід необхідний для більш ефективного та раціонального використання обмежених фінансових ресурсів, оскільки грошові засоби будуть скеровуватись на вирішення першочергових проблем сільських територій.

© *Х. М. Притула, М. А. Бас-Юрчишин, Ю. Р. Злидник, В. Є. Крупін, 2014.*

Побудова типологій (чи типологічних угруповань) регіонів є важливою як для системного опису та діагностики соціально-економічного становища регіонів, так і для реалізації задач державної регіональної політики. Методи, механізми та заходи економічної політики мають враховувати особливості типів регіонів, які виділяють з врахуванням економічних, соціальних, природних, геополітичних та інших суттєвих умов [2].

У ролі характеристик, за якими здійснюється поділ територій на групи, можна вибрати різні критерії: об'єм виробництва чи інвестицій, пропускну здатність транспортних магістралей, чисельність населення, функціональну приналежність території тощо [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні проблеми розвитку сільських територій і шляхи їх вирішення висвітлюються у працях таких вітчизняних таких вчених О. Біттера, Є. І. Бойко, О. М. Бородіної, В. В. Борщевського, В. С. Будкіна, Ю. Е. Губені, Н. А. Мікули, С. І. Мітряєвої, П. М. Музики, О. І. Павлова, І. В. Прокопи, П. Т. Саблука, А. М. Третяка, В. В. Юрчишина, К. І. Якуби та ін.

Метою статті є дослідження особливостей і формування пріоритетних напрямів розвитку прикордонних сільських територій Львівщини.

Виклад основного матеріалу досліджень. Сільські території є просторовою базою функціонування та розвитку аграрного сектора економіки та агропромислового виробництва у Львівській області. Соціальний розвиток сільських територій є визначальним фактором прискореного економічного зростання сільськогосподарського виробництва на основі його модернізації та переходу до інноваційного розвитку, покращення демографічної ситуації в регіоні, підвищення якості людського потенціалу сільського населення.

Важливість аграрного сектора регіону у розвитку сільських територій обумовлена:

- значенням сільського господарства як базової галузі сільських територій, яка формує значною мірою рівень зайнятості і доходів сільського населення, впливає на демографічні процеси, заселення та освоєння сільської місцевості, виконуючи при цьому найважливішу функцію – збереження територіальної цілісності країни, збереження традицій, культур і загалом українського етносу;
- впливом на збереження і поліпшення навколишнього середовища, у тому числі на стан сільськогосподарських угідь, забезпечення здорового харчування і, відповідно, зростання тривалості життя населення регіону.

Правовою базою для визначення пріоритетних напрямів розвитку сільських територій регіону слугують Державна цільова програма розвитку

українського села на період до 2015 р. від 19 вересня 2007 р. №1158 і Програма розвитку сільських територій Львівської області на період до 2015 р., затверджена розпорядженням голови обласної державної адміністрації від 29 травня 2013 р. № 302/0/5-13.

Для вдосконалення системи керування розвитком сільських територій і виявлення спеціфіки можливостей і потреб кожної окремої території сільські території регіону доцільно класифікувати за певними ознаками. Важливими критеріями такої класифікації можуть стати природно-кліматичне районування та просторове розміщення. Запропонований підхід дозволить більш точно дати загальну характеристику, окреслити основні проблеми та, відповідно, визначити стратегічні пріоритети розвитку сільських територій.

Ця класифікація дозволила умовно виділити такі групи територій:

- зона Малого Полісся (Волинська височина та Мале Полісся): Сокальський, Радехівський, Бродівський, Жовківський, Кам'янка-Бузький і Буський, Золочівський райони;
- лісостепова зона (Подільська височина): Яворівський, Городоцький, Пустомитівський, Миколаївський, Перемишлянський і Жидачівський райони;
- передгірська зона (Передкарпатська височина): Мостиський, Самбірський, Дрогобицький і Стрийський райони;
- гірська зона (гірські Карпати): Старосамбірський, Турківський і Сколівський райони.

Особливе місце у розвитку сільських територій регіону займають також **прикордонні** (Сокальський, Жовківський, Яворівський, Мостиський, Старосамбірський) та **транзитні** райони (Миколаївський, Буський, Кам'янка-Бузький, Городоцький, Бродівський, Сколівський, Жовківський, Яворівський).

Сільська поселенська мережа Львівської області включає 633 сільських і 34 селищних рад, близько 1850 населених пунктів. У сільській місцевості регіону проживає 991,6 тис. населення, або 39,1% усього населення області і 7,04% сільського населення країни [3].

Адміністративно-територіальний устрій Львівської області склався на основі системи розселення області і характеризується значною кількістю міст обласного значення, досить невеликими за чисельністю населення сільськими районами і досить великими за територією та кількістю сіл у складі сільради.

У структурі районів виділяється три основні групи: щільно заселені урбанізовані райони центральної частини Львівщини; малозаселені

сільські райони північного сходу та гірські райони південного заходу. Для кожної групи цих районів притаманними є свої особливості економічного та соціального розвитку.

З-поміж гірських районів вирізняються поселення, яким надано статус гірських із своїми особливостями регулювання економічної діяльності та соціальних виплат населенню.

Земельний фонд Львівської області складає 2183,1 тис. га, з яких 1265 тис. га (58%) зайнято сільськогосподарськими угіддями, з них 796,1 тис. га – рілля. Третину території області (31,8%) займають ліси та лісовкриті території. На одного жителя області припадає 0,5 га сільгоспугідь і 0,31 га ріллі, що на 50% менше, ніж в середньому по Україні [3].

Сільське господарство області продовжує залишатись значним сегментом економіки, хоча його частка у валовій доданій вартості області постійно скорочується і на сьогодні складає близько 10%, наближаючись до його середньоукраїнського значення. Зайнятість у сільськогосподарському виробництві є досить обмеженою, тому продуктивність на одного працівника є достатньо високою. Протягом останніх років сільське господарство області постійно нарощує обсяги виробництва.

Зважаючи на високу густоту сільського населення та, відповідно, чинник малоземелля, у структурі господарств, які займаються сільськогосподарським виробництвом на Львівщині, переважну частину складають землі, що перебувають у власності громадян. Їх частка по області є практично у два рази вищою (61,8%), ніж у середньому по Україні. Відповідно, частка сільськогосподарських підприємств як державних, так і недержавних, у виробництві сільськогосподарської продукції є значно нижчою (близько 30%), проте цей показник у розрізі районів області характеризується значною варіативністю (від 0 у Сколівському районі до 60,3% у Стрийському районі) [4].

Пріоритетним для сільськогосподарського комплексу Львівської області завжди було і на перспективу буде зернове господарство, зокрема виробництво продовольчого зерна, виробництво цукрової сировини, олійних культур, картоплі та плодоовочевої продукції, а також кормових культур. Основними напрямками розвитку тваринництва будуть усі галузі, зокрема молочне скотарство, вівчарство. Що стосується свинарства й птахівництва, то їх розвиток обмежений зернофуражними ресурсами [5-7].

Соціально-економічний розвиток села є можливим виключно на основі розвитку виробництва. Аналіз сільськогосподарського комплексу області показує, що на основі наявних ресурсів він може бути повністю збалансованим. Важливо відновити ефективне управління ресурсами у кожному районі при наданні їх у користування виключно на конкурентній основі.

Львівська область має суттєву конкурентну перевагу серед інших регіонів країни – державний кордон з Республікою Польща, загальною протяжністю 258 км. Від часу вступу Польщі до Європейського Союзу у 2004 р., наявність цього кордону суттєво збільшила потенціал співробітництва з країнами ЄС. Наявна близькість державного кордону з Європейським Союзом відкриває значні можливості економічного розвитку (торгівля, надання послуг, тимчасове працевлаштування).

Сільські території прикордонних районів Львівської області суттєво відрізняються між собою за рівнем використання економічного потенціалу та активністю у міжнародній торгівлі. Основні автомобільні дороги міжнародного сполучення у Жовківському, Яворівському та Мостиському районах є відремонтованими протягом останніх років, однак у Сокальському та Старосамбірському районах окремі частини таких доріг перебувають у надзвичайно незадовільному стані, що унеможлиблює їх використання повною мірою. У той же час інфраструктура є ключовим фактором для активізації економічної діяльності на прикордонних територіях, адже цей регіон є ідеальним для формування на його території логістичних мереж для обслуговування потреб вітчизняних та іноземних підприємств по перевезенню вантажів.

П'ять районів Львівської області, які є прикордонними, розміщені в різних природно-кліматичних зонах, що здійснює вагомий вплив на організацію виробництва та соціальний розвиток територій.

За показниками обсягів роздрібного товарообороту, обсягу послуг, реалізованих населенню, лідирують Жовківський і Сокальський райони порівняно з рештою територій Малого Полісся, зважаючи на прикордонне розміщення територій. Відповідно, нижчими ці показники будуть на віддалених від кордону та обласного центру територіях (Бродівський, Буський і Золочівський райони).

Досліджувані прикордонні території достатньо сильно диференціюються за рівнем свого розвитку, попри спільність просторового розміщення. Зокрема, частка сільськогосподарських підприємств у виробництві сільськогосподарської продукції у Яворівському районі становить 16,8%. Цей район займає лідируючі місця по виробництву, зокрема, картоплі та основних видів продукції тваринництва господарствами усіх категорій. Водночас, незадовільним є рівень охоплення дітей дошкільними навчальними закладами. У Яворівському районі він складає 16,1% [5-7].

Обмеження природного характеру вплинули на низькі показники у виробництві сільськогосподарської продукції Мостиського району (337,1 млн грн у 2012 р.).

Достатньо негативною демографічною ситуацією характеризується Старосамбірський район. Частка сільського населення цього району становить 86,9%. Показник демографічного навантаження на осіб працездатного віку з боку молодших осіб у районі становить лише 239 осіб на 1000 сільського населення, що є одним з найнижчих у регіоні.

За економічним розвитком гірські території Львівської області є найбільш депресивними та відсталими. За обсягами виробництва продукції сільського господарства Старосамбірський район перебуває на одному з останніх місць в області (313,0 млн грн). Гірська територія району характеризуються значним потенціалом для туристично-рекреаційної економічної діяльності, однак унаслідок незадовільного стану інфраструктури на цей час він є недостатньо реалізованим.

Важливо виділити також потенціал лісового господарства регіону, що на цей час реалізовується передусім через вирубку та реалізацію деревини у сировинному вигляді, у той час як існують значні можливості розвитку виробництва готових видів продукції та забезпечення місцевого населення додатковими джерелами доходів.

Також варто зазначити, що людський потенціал сільських прикордонних територій Львівщини перебуває у точці біфуркації власної реалізації, а саме: з одного боку, населення має змогу спостерігати за перманентним розвитком прикордонних територій з боку Польщі, а також способами, методами та інструментами здійснення діяльності польськими суб'єктами господарювання цих територій, у той же час з іншого – існують українські реалії ведення, зокрема сільського господарства, із значними девіантними проявами серед населення, опортуністичної поведінки закупівельників (зокрема, надмірно занижена закупівельна ціна сільськогосподарської продукції у виробників) тощо, що формує ментальність населення в напрямі усвідомлення неефективності господарювання на селі, а відтак призводить до посилення утриманських настроїв, безініціативності, проявів девіантної поведінки (особливо алкоголізму) тощо. Відтак необхідним є формування сприятливого ментального клімату цих територій, зокрема з метою зростання підприємницької ініціативи задля забезпечення ефективного розвитку сільських прикордонних територій шляхом посилення співробітництва з представниками відповідних польських територій, особливо у формі тренінгів, круглих столів, семінарів за їхньою участю щодо залучення позитивного європейського досвіду господарювання на сільських прикордонних територіях.

Основними проблемами розвитку прикордонних сільських територій Львівщини є:

- відсутність адекватної базовим потребам транспортної інфраструктури;
- низька кількість автомобільних, а особливо пішохідних (з відповідною інфраструктурою громадського транспорту до та від кордону) міжнародних пунктів пропуску;
- низька активність органів місцевого самоврядування та громадських організацій у розвитку транскордонного співробітництва;
- слабе висвітлення потенційних можливостей щодо налагодження виробництва чи отримання послуг на прикордонній території області у мережі Інтернет.

Своєю чергою, *пріоритетними напрямками їх розвитку є:*

- покращення стану транспортної інфраструктури, особливо у Сокальському та Старосамбірському районах;
- відкриття нових міжнародних пунктів пропуску для автомобільного транспорту та пішоходів в усіх районах;
- розбудова об'єктів інженерної та торговельно-побутової інфраструктури вздовж основних транспортних коридорів;
- активна інформаційна політика залучення внутрішніх та іноземних інвестицій у будівництво промислових підприємств на території цієї зони, націлених на використання місцевої робочої сили та подальший збут виробленої продукції в країнах ЄС;
- активізація сільського господарства, зосередження на органічній продукції завдяки можливостям швидкого транспортування до ЄС.

Висновки. Задля вдосконалення системи управління процесами розвитку прикордонних сільських територій необхідним є використання диференційованого підходу до формування політики їх розвитку, яка покликана враховувати потреби та можливості кожної окремої території. Попри значні відмінності у розвитку прикордонних сільських територій регіону першочерговими заходами покращення наявної ситуації на них є вдосконалення інфраструктурного та інформаційного забезпечення, використання сучасних інструментів управління розвитком територій таких, як стратегування та територіальний маркетинг задля підвищення їх інвестиційної привабливості та залучення нових інвестиційних проектів, покращення якості транспортного сполучення, відкриття нових міжнародних пунктів пропуску, використання позитивного досвіду польських партнерів щодо технологій, інструментів, засобів, способів підвищення якості продукції сільського господарства й підвищення ефективності виробничих процесів, а також диверсифікації видів економічної діяльності тощо.

Список використаних джерел

1. Мищенко И. В. Пространственные аспекты устойчивого развития сельских территорий / И. В. Мищенко // Вестник Томского государственного университета. – 2012. – №3(19). – С. 95-102.
2. Гранберг А. Г. Основы региональной экономики: учебник для ВУЗов. – М. : ГУ ВШЭ, 2000. – 495 с.
3. Статистичний щорічник Львівської області за 2012 рік / Головне управління статистики у Львівській області. – Ч.1. – Львів, 2013. – 366 с.
4. Статистичний щорічник Львівської області за 2012 рік / Головне управління статистики у Львівській області. – Ч.2. – Львів, 2013. – 271 с.
5. Статистичний збірник «Рослинництво Львівської області» / Головне управління статистики у Львівській області. – Львів, 2014. – 138 с.
6. Сільське господарство Львівщини : стат. зб. / Головне управління статистики у Львівській області. – Львів, 2013. – 171 с.
7. Тваринництво Львівської області : стат. зб. / Головне управління статистики у Львівській області. – Львів, 2014. – 123 с.

Prytula K. M., Bas-Yurchyshyn M. A., Zlydnyk Y. R., Krupin V. Y. Formation the priority directions of border rural areas' development in Lviv region.

In the article the importance of a differentiated approach to research and determination of priority directions of rural development in the region is based. The classification of rural areas in Lviv region in all its districts on the criteria of climatic zoning and spatial distribution is done. Peculiarities of socio-economic development of border rural areas in Lviv region are delighted; the main problems and priority directions of their development are proposed.

Keywords: socio-economic development of rural areas, border rural areas, agriculture.

Прутула К. М., Бас-Юрчишин М. А., Злыдник Ю. Р., Крупин В. Е. Формирование приоритетных направлений развития приграничных сельских территорий Львовской области.

Обоснована важность дифференцированного подхода к исследованию и определению приоритетных направлений развития сельских территорий региона. Осуществлена классификация сельских территорий Львовской области в разрезе районов по критериям природно-климатического районирования и пространственного размещения. Освещены особенности социально-экономического развития приграничных сельских территорий Львовщины, определены основные проблемы и предложены приоритетные направления их развития.

Ключевые слова: социально-экономическое развитие сельских территорий, пограничные сельские территории, сельское хозяйство.